

25 JAAR REEWILDTELLINGEN IN DE ALDE FEANEN

Sietske Rintjema

Al 25 jaar wordt de reeënpopulatie van de Alde Feanen op de voet gevolgd. De soort wordt in het gebied niet bejaagd en uit onderstaande bijdrage blijkt dat de populatie zich zonder menselijk ingrijpen prima weet te handhaven. Een uitwerking van 25 jaar telwerk.

Reebok

foto: Anton Huitema

INLEIDING

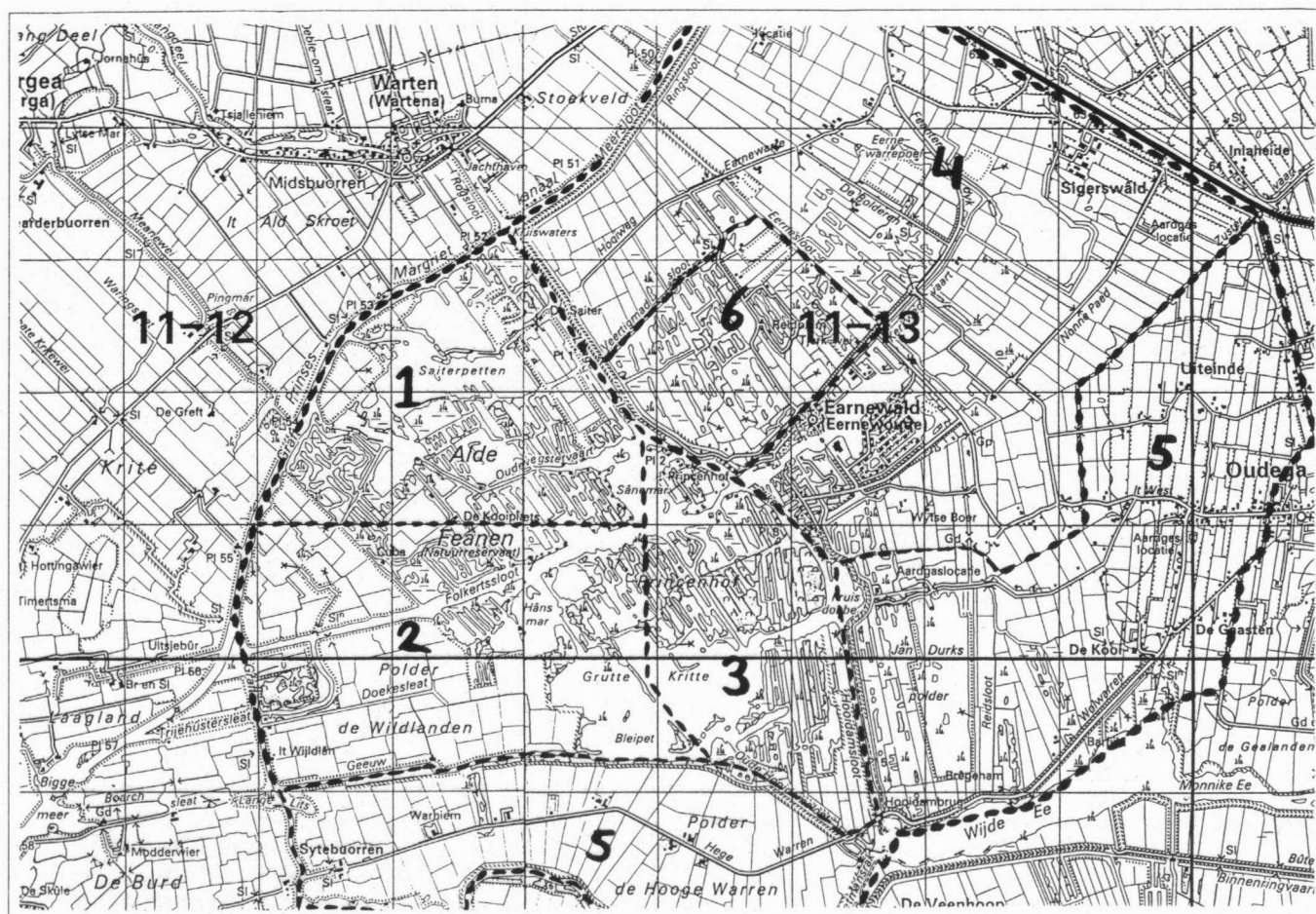
De Alde Feanen, nabij Earnewâld, is het grootste laagveenmoeras op het Friese vasteland, grotendeels in eigendom en beheer bij It Fryske Gea. Het natuurreserveaat is momenteel circa 2.300 ha groot; dit is echter inclusief de Burd en it Eilân, die in dit artikel verder niet worden besproken. Het reserveaat bestaat uit een complex van natte hooilanden, open water, verlandingsvegetaties, rietlanden, moerasbos en weidevogelgrasland. Het gebied is aangewezen als Vogelrichtlijngebied en als Wetland en staat bovendien op de nominatie om een Nationaal Park te worden. Vanaf het begin van de zestiger jaren in de twintigste eeuw heeft zich hier een groeiende reeënpopulatie gevestigd (Groot Bruinderink 1987). Bejaging van deze

populatie heeft tot op heden nooit plaats gevonden (behoudens eventueel illegale stroperij). Op verzoek van de directie Natuur, Milieu en Fauna-beheer en het ministerie van Landbouw en Visserij worden de reeën sinds 1979 geteld (Leeuwenberg 1979 t/m 1985). Omdat er ten aanzien van nut en noodzaak van bejaging verschillende meningen waren (en nog steeds zijn), heeft It Fryske Gea in 1983, door het toenmalige Rijksinstituut voor Natuurbeheer (RIN) een onderzoek laten uitvoeren, om inzicht te krijgen in de grootte en verspreiding van de populatie, evenals in de concentraties in het gebied, migratie, aanwas en sterfte. Doel hiervan was te bekijken hoe It Fryske Gea de reeënpopulatie zou moeten beheren, om deze gezond en levensvatbaar te houden. Het onderzoek van het RIN sloot aan op dat van voorgaande jaren en vond plaats van-

af het najaar van 1983 t/m 1986. Vanaf 1987 is It Fryske Gea op eigen initiatief doorgegaan met de tellingen volgens deze methodiek. Hoogstwaarschijnlijk is toen wel het telgebied verkleind (zie methode). Alle genoemde tellingen hebben inmiddels een 25-jarige reeks van redelijk tot goed vergelijkbare gegevens opgeleverd, waaruit blijkt dat deze reeënpopulatie zich prima zonder menselijk ingrijpen weet te handhaven.

METHODE

Om de reeëntellingen praktisch uitvoerbaar te houden is de Alde Feanen in 1979 opgedeeld in zes telgebieden van elk circa 300-600 ha groot, op grond van onder meer overzicht (openheid) en bereikbaarheid. In totaal werd in ieder geval t/m 1986 een

Figuur 1. Indeling van telgebieden voor reeëntellingen in de Alde Feanen sinds (waarschijnlijk) 1987.

oppervlakte van circa 3.500 ha geteld, oostwaarts tot Aldegea en Sigerswâld. Op een gegeven moment, hoogstwaarschijnlijk vanaf 1987, is het telgebied opnieuw ingedeeld en meer beperkt tot de eigendommen van It Fryske Gea, met een gezamenlijke oppervlakte van circa 2.750 ha.

De oostkant van het gebied, tot Aldegea en Sigerswâld, viel grotendeels af en telgebied vijf (Hege Warren en ten noorden - vanaf 1984 ook ten zuiden - van de Wiide Ie, tot Aldegea) werd verkleind. De telgebieden één en vier werden herverdeeld over drie telgebieden. Deze nieuwe telgebiedsindeling staat op de kaart in figuur 1 aangegeven. Drie van de routes moeten met een boot worden doorkruist, één route wordt wandelend afgelegd en twee routes worden met auto's gereden.

Opm.: De telgebiedsindeling heeft geen invloed op de hieronder besproken resultaten, aangezien deze in z'n totaliteit worden behandeld. Het is echter (op verzoek) wel mogelijk om de ontwikkelingen binnen één afzonderlijk telgebied te bekijken.

De gebieden worden elk jaarlijks rond

de 15e van april drie maal geteld, als de rietsnijders en kievitseirapers grotendeels uit het veld zijn, maar de loofbomen nog niet helemaal groen en dicht. De tellingen bestaan uit twee avondtellingen (van 18:00 tot 21:00 uur) en één vroege-ochtendtelling (van 6:00 tot 9:00 uur), alle in de schemer en de afgelopen jaren vrijwel altijd op een dinsdag en een woensdag. Aan de telling werken jaarlijks naast medewerkers van It Fryske Gea uit district Midden, ook medewerkers van Wild Beheer Eenheden (WBE's) en diverse andere geïnteresseerde vrijwilligers mee (deels jaarlijks wisselende personen). In totaal zijn er zo jaarlijks 20-35 verschillende mensen bij de telling betrokken. De telling heeft hiermee ook een belangrijke sociale en educatieve functie. Overigens hebben alle telgebieden in de loop der jaren in ieder geval één vaste teller gekregen.

Alle waarnemingen van reeën worden op kaart ingetekend met een nummer dat vervolgens op een formulier wordt gezet. Aantallen volwassen en jonge dieren (bokken en geiten) kunnen hierbij worden ingevuld. Ook is er ruimte

voor opmerkingen over bijvoorbeeld kleur en gezondheidstoestand van de dieren. Na afloop van de tellingen worden alle waarnemingen met elkaar vergeleken, aangevuld of afgestreept en gecorrigeerd tot een realistisch totaal aantal.

Naast deze populatietellingen heeft zoogdierkenner en oud-medewerker van It Fryske Gea Tsjibbe de Jong van 1979 t/m 2003 het zogenaamde reeënvalwild (de gestorven en omgekomen dieren) bijgehouden op kaarten en formulieren, steeds over een periode van 1 mei tot 1 mei (het valwild van 2002 is dus valwild van 1 mei 2002 tot 1 mei 2003). Ook Tsjibbe noteerde hierbij (indien mogelijk) het onderscheid tussen bok en geit, jonge en volwassen dieren. Alleen van de laatste jaren zijn deze verhoudingscijfers hieronder uitgerekend en weergegeven. Verder is geprobeerd een indicatie van de doodsoorzaken aan te geven.

Tot slot: In 1991 en in 2001 zijn de weergegeven resultaten door omstandigheden gebaseerd op twee in plaats van drie tellingen (in 2001 brak rond

Tabel 1. Resultaten van de reewildtelling in de Alde Feanen van 1979 t/m 2003. Legenda: Min. = minimumstand, D/100 ha = dichtheid per 100 ha leefgebied (vóór 1984 ca. 3.500 ha, 1984 t/m 1986 ca. 3.750 ha (ook het gebied ten zuiden Wide le meegeteld) en hoogstwaarschijnlijk vanaf 1987 ca. 2.750 ha), B:G = geslachtsverhouding bok:geit, K:V = verhouding volwassen dieren / kalveren + dieren < 1 jaar (kalf + dier <1 jaar : volw.), valw. = valwild totaal 1 mei t/m 1 mei (dus valwild 1996 = 1 mei 1996 - 1 mei 1997), Valw:Min = valwild : minimumpopulatie, oftewel aantal dode dieren per levend dier.

	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90
Min.	-	129	154	117	143	189	130	207	119	126	115	111	125
D/100 ha	-	3,7	4,4	3,3	4,1	5,4	3,5	5,5	3,2	4,6	4,2	4,0	4,5
B:G	-	1,9	2,6	1,2	1,2	1,8	2,2	1,7	1,8	1,9	1,3	1,2	1,5
K:V	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-
Valw.	38	16	37	55	44	75	66	-	-	-	-	54	55
Valw.:Min.	-	0,12	0,24	0,47	0,31	0,40	0,51	-	-	-	-	0,49	0,44

	91	92	93	94	95	96	97	98	99	00	01	02	03
Min.	96	145	145	128	120	120	143	124	125	136	107	112	127
D/100 ha	3,5	5,3	5,3	4,6	4,4	4,4	5,2	4,5	4,5	4,9	3,9	4,1	4,6
B:G	1,7	1,3	1,3	1,1	1,7	2,2	2,1	1,8	1,9	2,5	1,8	1,2	1,7
K:V	-	-	-	-	-	-	6,8	5,9	4,5	3,5	6,7	10,6	5,6
Valw.	52	49	19	23	35	16	34	36	34	17	28	-	-
Valw.:Min.	0,54	0,34	0,13	0,18	0,29	0,13	0,24	0,29	0,27	0,13	0,26	-	-

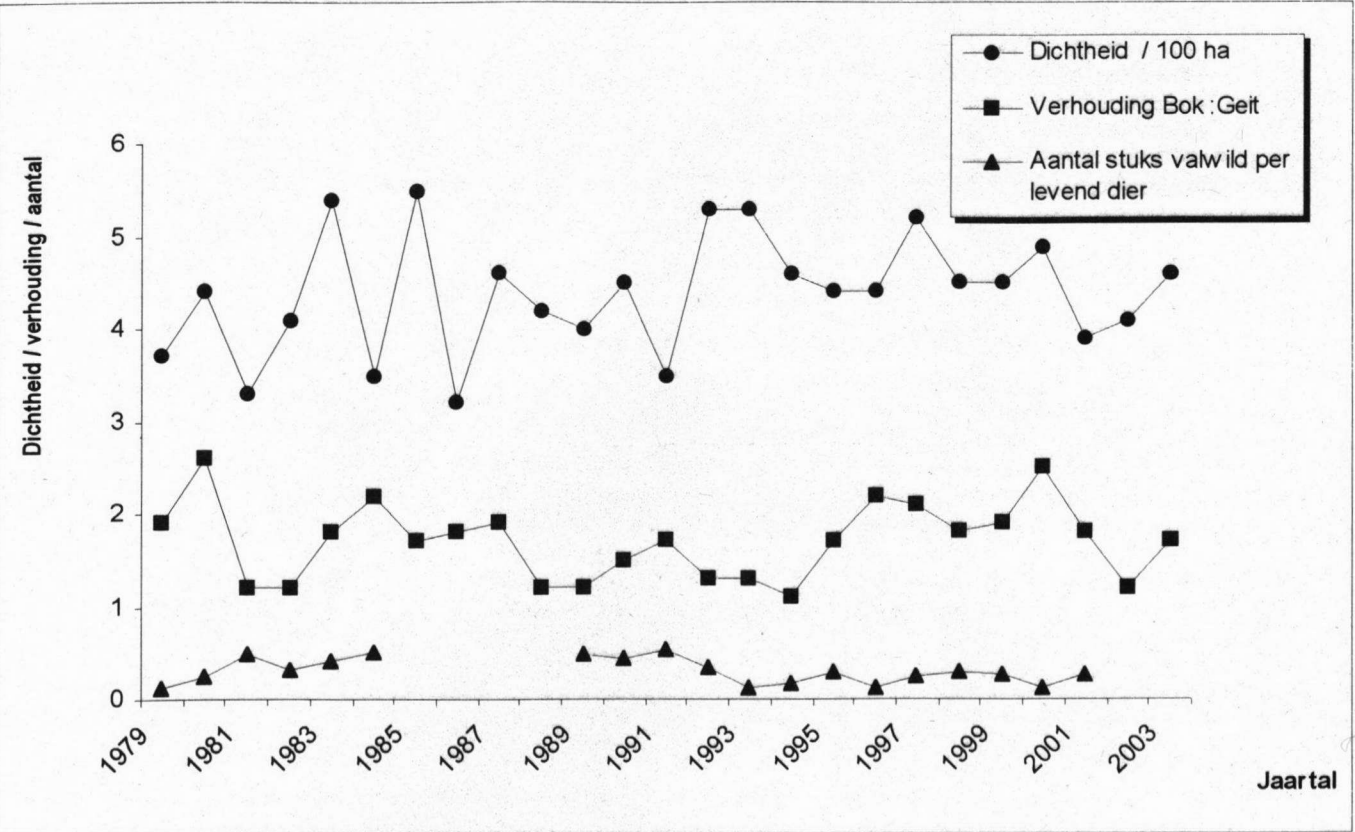
de periode van de telling de mond- en klauwzeer crisis uit). De resultaten van de tellingen zijn deels ook weersafhankelijk. Verder is gebleken dat het onderscheid tussen volwassen en jonge dieren, of tussen bokken en geiten niet ieder jaar even consequent is gemaakt. Ook de opmerkingen over kleurvariaties en gezondheidstoestand kunnen niet ieder jaar als volledig worden beoordeeld.

RESULTATEN

In tabel 1 staan alle resultaten van de reeëntellingen in de periode 1979 t/m 2003 opgesomd, voor zover deze reeds gepubliceerd of nog (gemakkelijk) te achterhalen waren. Figuur 2 maakt deze wetenschappelijke cijfers enigszins visueel. Hieronder worden de resultaten kort besproken en toegelicht.

POPULATIE, DICHTHEID EN VALWILD

Groot Bruinderink (1987) neemt aan dat de getelde aantallen met bovenbeschreven methode circa 70% van de werkelijke stand betreffen. Omdat deze veronderstelling niet wetenschappelijk is onderbouwd, wordt in dit artikel uitgegaan van het werkelijk getelde aantal, hetgeen dan het minimaal aanwezige aantal - oftewel de minimumstand wordt genoemd. Vastgesteld kan worden dat deze minimumstand in de Alde Feanen tussen 1979

Figuur 2. Dichtheid per 100 hectare, verhouding bok : geit en aantal stuks valwild per levend dier bij Reeën in de Alde Feanen in 1979-2003.

en 2003 schommelt tussen de 96 (in 1991) en de 207 exemplaren (in 1985), in acht genomen dat in de beginjaren een groter gebied werd geteld. De dichtheid per 100 ha is een objectievere maat die schommelt tussen de 3,2 (in 1986) en 5,5 exemplaren (in 1985). Het lijkt erop dat deze dichtheid (en dus de populatie) de laatste vijf jaren steeds stabiel wordt. Tussen 1998 en 2003 is de aantalschommeling slechts 3,9 tot 4,9 exemplaren per 100 ha.

Het jaarlijks gevonden en geregistreerde valwild schommelt sterker dan de populatie, namelijk tussen de 16 (in 1979 en 1996) en de 75 exemplaren (in 1983). Ongetwijfeld is dit mede een gevolg van de mate van verrichte zoekinspanningen die van jaar tot jaar

GESLACHTSVERHOUDING

De geslachtsverhouding (het aantal geiten per bok) is veelal leeftijdsgebonden. Zo werd in 1986 bijvoorbeeld vastgesteld dat van de kalveren op elk mannelijk exemplaar 1,9 vrouwelijke exemplaren werden gevonden. Bij de éénjarige dieren werd op elke bok slechts 0,7 geit gevonden en bij de volwassen dieren lag de verhouding bok : geit destijds op 1 bok voor 3,4 geiten. Vermoed werd toen dat met name bij de éénjarige reeën de meeste 'aanspreekfouten' (herkennings- of determinatiefouten) werden gemaakt, omdat bokjes dan nog geen gewoontwikkeling hebben. In de beginjaren werd op de formulieren ook nog wel eens genoteerd of het om spits-, gaffel-, zesender- of andere bokken

VERHOUDING KALVEREN TOT VOLWASSEN DIEREN

De verhouding kalveren tot volwassen dieren zegt iets over de jaarlijkse aanwas van de populatie. In de beginjaren is hier niet alles van genoteerd of te herleiden, maar uit de verhouding kalf staat tot volwassen dieren = 1 staat tot 2 in 1986, is op te maken dat er halverwege de jaren tachtig jaarlijks één kalf per twee volwassen dieren opgroeide. Ook uit de valwildgegevens t/m 1985 valt op te maken dat er in die tijd één kalf stierf per 1,7 tot 3,2 volwassen dieren (met dus eveneens een gemiddelde van rond de twee).

Afgaande op de populatietellingen van de laatste zes jaren lijkt een sterk scheef groeiende verhouding kalveren tot volwassen dieren te zijn ontstaan. Eén kalf op 3,5 volwassen dieren (in 2000) tot slechts één kalf per 10,6 volwassen dieren (in 2002) kwamen er op papier. Hier rijst de vraag of dit beeld wel klopt en volledig is. Zo ja, dan zou een zelfde soort verhouding uit de valwildgegevens moeten blijken, wat niet het geval is. In 1999 werd onder het valwild een verhouding van één kalf op 2,6 volwassen dieren vastgesteld, in 2000 één kalf op de 1,4 en in 2001 één kalf op de 1,6 volwassen dieren. Dit komt dicht bij de buurt van de cijfers van begin jaren tachtig. We veronderstellen dan ook dat er bij de tellingen van de laatste jaren onvoldoende nauwkeurig is bijgehouden en geregistreerd hoeveel kalveren en onvolwassen dieren zich tussen de waargenomen reeën bevonden. Dit is jammer, omdat er nu weinig gezegd kan worden over de populatieopbouw van dit moment. Een punt van aandacht voor eventuele tellingen in de komende jaren.

GEZONDHEID, DOODSOORZAKEN EN KLEURVARIATIES

Over de gezondheidstoestand van de reeën zijn in de loop der jaren maar weinig opmerkingen geplaatst. Een enkele keer werd tijdens de telling een ziek of verzwakt dier waargenomen. Ook leeft er soms jaren achtereen een kreupel dier op een bepaalde plaats. Zo is er bijvoorbeeld de laatste jaren in het Wikelslån al jaren achtereen een kreupele bok aanwezig die zich hier handhaaft naast een gezonde groep geiten met bok. De verhouding valwild ten opzichte van de totale populatie zegt natuurlijk ook iets over de gezondheidstoestand. Doodsoorzaken

Reegeit

foto: Anton Huitema

verschillen. Toch kan gesteld worden dat in jaren met een grotere populatie ook meer valwild is gevonden. De zeer grote aantallen valwild die in 1983 en 1984 zijn gevonden, hebben mede te maken met het feit dat er in die jaren een groter gebied is onderzocht. Het aantal stuks valwild in de reeënpopulatie van de Alde Feanen schommelt de laatste tien jaren rond de dertig. Een meer relatieve maat is het jaarlijks aantal stuks valwild omgerekend per levend dier. Dit getal varieert tussen de 0,12 (in 1979) en de 0,54 (een dieptepunt in 1991). De laatste tien jaren lijkt ook dit getal zich meer te stabiliseren: het aantal stuks valwild per levend dier varieert sinds 1993 tussen de 0,13 en de 0,29 en extremen komen hierin niet meer voor.

ging; hieruit was een nauwkeuriger beeld te bepalen van de leeftijdsopbouw van de populatie.

Er is geen duidelijke trend of groot verschil te ontdekken tussen de geslachtsverhouding bij het valwild en die bij de levende populatie. Met name de geslachtsverhouding onder het valwild wisselt vrij sterk, maar wel binnen de waarden 1 bok op 0,7 geit (onder het valwild van 1979) tot 1 bok op 3,2 geit (onder het valwild van 1994). Over het algemeen schommelt de verhouding bok staat tot geit in de levende populatie rond de 1 bok op 2 geiten.

van reeën die Tsjibbe in de loop der jaren genoemd heeft zijn:

- verkeer
- ziekte / infectie: keelhorzel, maag-darmwormen, overige ziekte
- verdrinking
- verongelukt in gaas / prikkeldraad
- vermagering / zwakte (wintersterfte)
- overig en onbekend

Ziekte, zwakte, parasieten en infecties (als longworm, maagdarmworm, keelhorzel e.a.) is de meest voorkomende doodsoorzaak, voor zover deze te achterhalen is. In de beginjaren tachtig stierf ruim 30% van het gevonden valwild hieraan. Het verkeer vormt eveneens een belangrijke doodsoorzaak, maar het aantal verkeersslachtoffers wisselt sterk van jaar tot jaar, tot maximaal 15 in 1984 (toen echter een groter gebied werd geteld). Een andere belangrijke doodsoorzaak vormt verdrinking. Vooral onder jonge dieren vallen hierdoor jaarlijks enkele slachtoffers (jonge bokjes die door hun drachtige moeder worden verstoten en een eigen territorium moeten zoeken). Tot slot zijn er diverse andere oorzaken, als stroperij en dieren die in gaas of prikkeldraad sneuvelen.

Het noteren van opvallende kleurvariaties is niet jaarlijks consequent gebeurd. Hier wordt met name de laatste jaren iets meer aandacht aan besteed. Kleurvariaties in de Alde Feanen betreffen alleen donkere tot zelfs zwarte exemplaren. Ooit zijn er maximaal tien exemplaren met een dergelijke kleurvariatie genoteerd. Vermoedelijk is deze donkere haarkleur erfelijk, zodat in deelgebieden met een geslachtsrijpe zwarte bok ook meer donkere nakomelingen zullen verschijnen. Van albino-reeën is voor zover bekend nooit melding gemaakt uit dit gebied.

TOEKOMST

De jaarlijks terugkerende inspanning, met een gezellig en informeel karakter, heeft een prachtige reeks aan gegevens opgeleverd. Uit deze, in dit artikel gepresenteerde, cijfers mag worden opgemaakt dat de reeënpopulatie in de Alde Feanen heeft bewezen zich zonder menselijk ingrijpen te kunnen handhaven. It Fryske Gea beschikt evenwel over een afschotvergunning voor zogenaamde 'crepeergevallen' (stervende reeën die onnodig lijden). De overheid stelt hierbij als

voorwaarde dat de populatie bij voorkeur moet worden gemonitord. De resultaten van de tellingen kunnen ook voor dit doel worden gebruikt. Daarentegen zijn niet alle gegevens altijd even professioneel, consequent en volledig geregistreerd. Zowel bij het waarnemen zelf als bij het noteren en interpreteren ervan kunnen fouten optreden. Dit maakt het achteraf moeilijk om harde uitspraken over de populatieontwikkeling en met name de populatieopbouw en -aanwas te doen. De jaarlijkse tellingen hebben verder een waardevolle sociale en educatieve functie. Het stelt belangstellenden in de gelegenheid kennis te nemen van de ontwikkelingen binnen een onbejaagde reeënpopulatie in een uitgestrekt laagveenmoeras.

De meningen over het al dan niet voortzetten van deze tellingen verschillen. Waarschijnlijk is continuering van de tellingen in een afgeslankte (eens per twee, drie of vijf jaar) en iets meer professionele vorm de beste optie. Aanvullend hierop kunnen jaarlijks educatieve reeëntel-excursies worden georganiseerd voor een breder en minder deskundig publiek.

DANKWOORD

Alle personen, zowel de medewerkers van It Fryske Gea als de vele vrijwilligers die in de afgelopen 25 jaar hebben meegewerkt met één of meerdere reeëntellingen in de Alde Feanen worden hiervoor hartelijk bedankt. Zonder hun inspanningen was bovenbeschreven gegevensreeks niet ontstaan. Klaas Jager, Henk J. de Vries, Joop Hellinga en Karin Uilhoorn worden bedankt voor het doorlezen van een eerdere versie van dit artikel en het leveren van nuttige opmerkingen en aanvullingen hierop.

LITERATUUR

- GROOT BRUINDERINK G.W.T.A. 1987. Reewild in de Alde Feanen (Friesland). Intern rapport Rijksinstituut voor Natuurbeheer 87/11, Arnhem.
- LEEUWENBERG F. 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984^a, 1985. Resultaten van de reewildtelling in Eernewoude. Interne rapporten NMF, Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Den Haag.
- LEEUWENBERG F. 1984^b. Project kwaliteitsverbetering reewildtellingen 1985/1986. Intern NMF, Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Den Haag.
- RINTJEMA S., T.H.L. CLAASSEN, H. HETTEMA, U.G. HOSPER & E. WYMENGA 2001. De Alde Feanen, schets van een laagveenmoeras. Friese Pers Boekerij / It Fryske Gea, Leeuwarden / Otterterp.